
KÖZÉPKOR–KORA ÚJKOR

Equus Polonus. A ló a XVI. századi lengyel hadseregben

„Jobban szeretitek a kanca fiát Isten Fiánál.”¹ E szavakkal fedtte meg Piotr Skarga jezsuita hitszónok a XVI. században a lengyeleket. Szavai ugyanakkor híven tükrözik a „lengyel nemzeti karakterológia” egyik markáns elemét, nevezetesen a lengyeleknek a lovakhoz kötődő szoros viszonyát. Ez nagyon jól megfigyelhető a hadsereg esetében is, amelynek lovasságát – a magyaré mellett – kiugróan nagy létszámúra, 50 ezer főre becsülte a velencei diplomácia a középkor végén.² Ezt figyelembe véve meg sem lepődhet az olvasó, hogy *Aleksander Boldyrew* a lovak hadseregben betöltött szerepét választotta témájául, azon belül is elsősorban a lengyel–litván állam fénykorának tekintett XVI. századra koncentrálna.

Maga a szerző a kielci Jan Kochanowski Egyetem (pontosabban a Piotrków Trybunalski-ban található intézménye) Történelem és Nemzetközi Kapcsolatok Intézetének adjunktusa. Fő kutatási területe a késő középkori és kora újkori lengyel hadtörténet és anyagi kultúra története, különös tekintettel a korszak haditechnikájára. Két eddig megjelent monográfiája a XVI. századi lengyel hadsereg felszerelésének előállításával és költségeivel,³ illetve a XVI. század első felének lengyelországi zsoldos gyalogságával foglalkozik,⁴ mára pedig mindkét írását a korszak lengyel hadtörténetére vonat-

1 Idézi: Ann Hyland: *The warhorse. 1250–1600.* Sutton, Stroud, 1998. 71.

2 B. Szabó János: A huszita hadviselés hatása és adaptációja Kelet–Közép–Európában. In: Bárány Attila – Pósnán László (szerk.): „Causa unionis, causa fidei, causa reformationis in capite et membris”: Tanulmányok a konstanzi zsinat 600. évfordulója alkalmából. Printart-Press, Debrecen, 2014. 441.

3 Aleksander Boldyrew: *Produkcja i koszty uzbrojenia w Polsce XVI wieku.* Neriton, Warszawa, 2005.

4 Aleksander Boldyrew: *Piechota zaciężna w Polsce w pierwszej połowie XVI wieku.* Neriton, Warszawa, 2011.

kozó alaplunkák között tartják számon.⁵ Jelen kötete lényegében az előbbi monográfiában megkezdett kutatások folytatásának tekinthető.

A szerző témaválasztása két okból is szerencsésnek mondható. Egyrészt a XV–XVI. század fordulóján a tatár, illetve a balkáni (szerb) és a magyarországi könnyűlovasság hatására jelentős változások következtek be az addig inkább nehezebb fegyverzetű egységekre építő lengyel lovasságban, a század második felében pedig megjelent a mára már szimbólummá vált lengyel huszárság is.⁶ Ugyanakkor ez a csapatnemekben bekövetkezett változás a korszak egyéb technikai fejlődésével együtt a lóállomány minőségi és mennyiségi átalakulását is magával hozta. A XVI–XVII. században megjelenő, lótenyésztéssel és kiképzéssel kapcsolatos lengyel szakmunkák pedig ezeknek a változásoknak más aspektusait is elérhető közelségbe hozzák. Ezt kihasználva a kötet nemcsak szorosán vett hadtörténeti témákat ismertet (a lovak szerepe a harcban, illetve szállításban), hanem társadalom- és gazdaságtörténeti kitekintést is nyújt (tenyésztés, kiképzés, kereskedelem).

A témára vonatkozó szakirodalmat, illetve a forrásbázist ismertető bevezető után a szerző a lótenyésztés rejtelmébe vezeti be az olvasót. Elsőként a lengyel területeken tenyésztett lófajtákat, illetve a lótenyésztéssel foglalkozó régiókat és társadalmi csoportokat mutatja be. Ezt követően a lovak tartásának és tenyésztésének különböző kérdéseit járja körbe, elsősorban a korszakban íródott szakkönyvek alapján. Jellemzi továbbá a különböző lótartási módokat (szilaj, félszilaj, istállózó), illetve kitér az ideális istálló jellemzőire és a lovak táplálására is, majd a lovak szaporítását tekintve ismerteti a tenyészcsődör és a kancák kiválasztásának szempontjait és a pároztatás ideális időpontját. A csikó születését követő harmadik évben pedig a lószerszámhoz való szoktatással megkezdődik a nevelés időszaka, amit azonban Bołdyrew a következő fejezetben

⁵ Lásd például Marek Plewcyński legújabb összefoglaló munkájának vonatkozó részeit: Marek Plewcyński: *Wojny i wojskowość Polska XVI wieku. Tom I. Lata 1500–1548. Napoleon V., Oświęcim.* 2017.

⁶ B. Szabó János: *A középkor magyarországi könnyűlovassága. Attraktor, Máriabesnyő,* 2017. 190, 195.

taglal részletesen. Fontos viszont, hogy még az első fejezet során ismerteti és összehasonlítja a XVI–XVII. század lótenyésztéssel kapcsolatos főbb itáliai, francia, angol és lengyel írásokat, amelyek eredményeként az itáliai munkák elsődleges hatását emeli ki a lengyel területeken. Saját véleményem szerint azonban ezt a gondolati egységet érdemesebb lett volna a fejezet elejére tenni, mivel a szerző itt részletesebben bemutatja a korábban felhasznált lengyel munkákat is, a leírás azonban tartalmilag nem támaszkodik a korábban elmondottakra. A fejezetet végül levéltári források alapján a lovakkal foglalkozó gyógyítók és a királyi udvarban tevékenykedő személyzet bemutatása zárja.

A második fejezet a korábban megkezdett gondolatmenetet folytatva a lovak kiképzésének részletezésével foglalkozik, valamint tizenegy elsajátítandó készséget és gyakorlatot lépésről lépésre ismerteti, illetve ahol szükséges képekkel is illusztrál. Előbbiek közé tartozik például a parancsszavak és a hirtelen megállás megtanulása vagy a lőfegyverek zajának elviselése. Utóbbiak közé pedig az ugratást és a különböző „gyakorlopályák” elsajátítását sorolhatjuk, amelyekkel a lovakat a harctéri mozgáshoz szoktatták hozzá. Ezt követően a szerző sorra veszi a korabeli ábrázolásokat, amelyeken több gyakorlat „eredménye” is megjelenik például az ugratás vagy az úgynevezett *redopia*, amely során a ló a két hátsó lábán ágaskodik. Érdemes azonban megemlíteni, hogy ezeknek a gyakorlatoknak az elsajátítása rendszeres gyakorlást igényelt, illetve jobb kiképzés esetén a lónak különböző terepviszonyok között is végre kellett hajtani őket. Mindehhez azonban a források a fizikai bántalmazás használatát hangsúlyosan elítélik. Fontos továbbá kiemelni, hogy a lengyel kiképzésben több olyan gyakorlat is hangsúlyos szerepet kapott (mint a fentebb említett *redopia*), amely a nyugati leírásokban csak marginális szerephez jutott. A szerző véleménye szerint ezért a nyugati minta ellenére egy speciális kiképzési rendszerrel találkozunk, amely alapvetően a helyi viszonyokat tartotta szem előtt. A fejezetben tárgyalt egyes altémakörök viszont, mint a zablák vagy a kiképzett lovak reprezentációs és ajándék szerepének kérdése már a következő fejezet témáját vetítik előre.

A harmadik fejezetben felvetődik ugyanis a kérdés, hogy a tenyésztés mellett a kereskedelem milyen szerepet játszott a lóállomány utánpótlásának lebonyolításában. Ennek tárgyalására szintén hosszabban kitér a szerző, viszont mivel ez egy eléggé összetett kérdéskör, így nem meglepő, hogy ez a kötet leghosszabb, ugyanakkor a legtöbb közvetlen magyar vonatkozást tartalmazó fejezete. Utóbbi észrevétel már abból is kitűnik, hogy a lengyel szakirodalom szerint a Litván Nagyfejedelemség mellett a magyar területek számítottak a Lengyel Királyság legnagyobb lóimportőrének. A kérdéskör nyitányaként a szerző először ismerteti a lókereskedélemmel kapcsolatos törvényeket, amelyek közül több kifejezetten a magyar területekről behozott lovakra vonatkozik. Ugyanakkor a lóállomány javításának érdekében a lengyel uralkodók többször adtak ki parancsokat más országokból, például az Oszmán Birodalomból történő behozatalra is. Az országon belüli helyzetet tekintve pedig a kis-lengyelországi és rutén (halicsi) területek központi szerepe mellett, főleg helyi szinten, több település is kiemelkedően fontos volt. A vásárokon gazdát cserélt lovak ára pedig bár igen differenciált képet mutat, összesítésben azonban az átlagos igáslovak 1-2, az átlagos harci lovak 10-20, a jól képzett harci lovak pedig 40 lengyel forint értéket képviseltek. A fejezet második felében azonban Bołdyrew egy másik kérdéskör, nevezetesen a lovak felszerelésének jellemzésével, értékük meghatározásával és az azokat előállító kézművesekkel foglalkozik. Ezeknek a témaköröknek a könnyebb átláthatóságát számos táblázat segíti.

Az eddig ismertetett módoknak köszönhetően tehát számos ló „szolgált” a XVI. század lengyel hadseregében. Számuk egyes becslések szerint a század első húsz évében elérhette a 96 ezret is, bár az állomány egy-egy nagyobb összecsapás során jelentős veszteségeket szenvedhetett. Arányait tekintve jó példa erre az a veszteséglista, amely április 24–25-én keletkezett Gdańsk 1577. évi ostroma során. A lista szerint ugyanis 40 halott és 80 sebesült katonára 39 elpusztult, 62 sebesült és 1 elveszett ló jutott. Ezt a gondolatmenetet követve a továbbiakban a szerző bemutatja a harcok során a lóállományt ért veszteségek különböző fajtáit, köztük a lovak zsákmányolásának

eshetőségét. Kitér továbbá a korszak lovasságának taktikájára és az állománynak takarmánnyal való ellátására is. A fejezet további témái közül pedig érdemes még kiemelni a lovak azonosítására használt különböző jeleket is, amelyekből csak az 1518 és 1530 közötti időszakban 4328 darab maradt fent a forrásokban, elsősorban lerajzolt, néha pedig lejegyzett formában. Ezeknek a jeleknek a szerepéről, fő csoportjairól és kutathatóságuk problémáiról értekezik a fejezet utolsó gondolati egysége. Közülük néhány híresebb a kötet mellékletében is helyet kapott.

A kötet záró fejezete egy, a lengyel történetírásban kevésbé vizsgált témát boncolgat, nevezetesen a lengyel hadsereg felszerelését szállító szekerek és az azokhoz szükséges lovak problémáját. Ugyanakkor azt is hozzá kell tennünk, hogy a fejezet gerincét elsősorban az 1531. évi obertyni csata adja, amely igen jó forrásadottságai miatt a kérdéskör különböző elemeinek vizsgálatakor rendszeresen visszatér. Ezek közé tartozik a csatába vitt szekerek száma, méretei, funkciói és típusai, illetve a mozgatásukhoz szükséges lovak száma és a lóhámok bemutatása. A fejezet megfelelő értékeléséhez hozzátartozik, hogy egy 2017-ben megjelent tanulmány szerint a szerző önálló monográfiát is szándékozik írni a témáról.⁷ Ezt követően a könyvet a fentebb említett mellékleten kívül külön bibliográfia, illetve lengyel és angol nyelvű összefoglalás zárja.

Összesítésként tehát elmondható, hogy Aleksander Bołdyrew munkájával egy igen színes és érdekes áttekintő munkát vehet kezébe az olvasó a XVI. századi lengyel hadilovakról. Magyar szempontból a kötet értékét növeli, hogy egy olyan témát dolgoz fel, amelyet *Veszprémy László*nak a hadilovakról írt hiánypótló munkáit leszámítva a középkori és kora újkori hadtörténetírás kutatói hazánkban eddig átfogóan nem vizsgálták.⁸ Bołdyrew munkája egy ilyen irányú kutatáshoz nem csak analógiaként, hanem közvetlen kapcsolódási pontként is szolgálhat. Reménykedem továbbá abban

⁷ Aleksander Bołdyrew: Sprzęt taborowy (wozy) w przemieszczeniu armii zaciężnej w Polsce ostatnich Jagiellonów. Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica, 99. 2017. 122.

⁸ Például: Veszprémy László: Csatamének, paripák és hátslovak. In: Veszprémy László: Lovagvilág Magyarországon: lovagok, keresztések, hadmérnökök a középkori Magyarországon: válogatott tanulmányok. Budapest. 2008. 155–170.

is, hogy a nyelvi nehézségekre való tekintettel a kötet egésze vagy egy-egy része valamely világnyelven is megjelenik, növelve ezzel a lengyel hadtörténeti szakirodalom eredményeinek hazai elterjedését.

Aleksander Bóldyrew: *Equus Polonus, Koń w wojsku polskim w XVI wieku* (Equus Polonus. A ló a XVI. századi lengyel hadseregben). Piotrków Trybunalski, Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Jana Kochanowskiego Filia w Piotrkowie Trybunalskim, 2016. 200 o. ISBN 978-83-938683-7-7

Szokola László